HAMKORLIKDA O‘QITISH TEXNOLOGIYASINING MAZMUNI

Olmaliq davlat texnika instituti katta o’qituvchisi

Dosmetov Saidahmet Gulmetuli

e-mail: dosmetovsaid2@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy pedagogikaning samarali yo‘nalishlaridan biri bo‘lgan hamkorlikda o‘qitish texnologiyasining mazmun-mohiyati, fundamental prinsiplari va metodik asoslari tizimli ravishda tahlil qilingan. Tadqiqotda ijobiy o‘zaro bog‘liqlik, shaxsiy mas’uliyat, heterogen guruhlar bilan ishlash hamda o‘qituvchining fasilitatorlik roli kabi muhim komponentlarning ta’lim sifatini oshirishdagi o‘rni yoritilgan. Shuningdek, Jigsaw, STAD va "Birgalikda o‘rganish" kabi modellar misolida o‘quvchilarning akademik o‘zlashtirishi bilan bir qatorda ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarini hamda XXI asr ko‘nikmalarini shakllantirish imkoniyatlari asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: hamkorlikda o‘qitish, ijobiy o‘zaro bog‘liqlik, heterogen guruh, fasilitator, Jigsaw metodi, STAD modeli, shaxsiy mas’uliyat, ijtimoiy kompetensiya, jamoaviy ish, ta’lim texnologiyasi.

Hamkorlikda o‘qitish texnologiyasi zamonaviy pedagogikaning eng muhim va samarali metodik tizimlaridan biri bo‘lib, ta’lim jarayonini nafaqat bilim uzatish, balki shaxslararo munosabatlar, ijtimoiy ko‘nikmalar va mas’uliyat hissini shakllantirish vositasiga aylantiradi. Ushbu texnologiya ta’lim oluvchilarning kichik guruhlarda birgalikda faol harakat qilishi orqali umumiy o‘quv maqsadlariga erishishga asoslanadi. Uning mohiyati shundaki, har bir ishtirokchi nafaqat shaxsiy bilim oshirishga, balki guruhning umumiy muvaffaqiyatiga hissa qo‘shishga mas'uldir. Bu jarayon

o‘quvchilarni passiv bilim qabul qiluvchilardan faol hamkor ishtirokchilarga aylantirib, ularning tanqidiy fikrlash, muammolarni birgalikda hal qilish, samarali muloqot va jamoaviy ishlay olish kabi 21-asr ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Texnologiyaning asosiy afzalligi shundaki, u nafaqat kognitiv natijalarni ta’minlaydi, balki o‘quvchilar orasida o‘zaro ishonch, hurmat va hamkorlik muhitini yaratadi. Hamkorlikda o‘qitish texnologiyasining markaziy va fundamental tarkibiy qismi ijobiy o‘zaro bog‘liqlik prinsipidir. Ushbu prinsip guruhning har bir a’zosi nafaqat o‘zining shaxsiy o‘zlashtirish darajasi, balki umumiy jamoaviy natija uchun ham to‘liq ma’naviy va akademik javobgarlikni o‘z zimmasiga olishini anglatadi. Mazkur yondashuvda ta’lim jarayoni shunday tashkil etiladiki, bitta o‘quvchining individual muvaffaqiyati shunchaki shaxsiy yutuq emas, balki butun guruhning umumiy g‘alabasi sifatida baholanadi; aksincha, birgina a’zoning mavzuni tushunmasligi yoki topshiriqni bajara olmasligi guruhning yakuniy ko‘rsatkichiga salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi omil bo‘lib xizmat qiladi. Bunday o‘zaro bog‘liqlik tizimi o‘quvchilarda jamoaviy daxldorlik hissini uyg‘otib, ularni bir-birlariga chin dildan yordam berishga, tushunilmagan mavzularda maslahatlashishga va guruhdagi intellektual jihatdan biroz zaifroq ishtirokchilarning kamchiliklarini hamjihatlikda bartaraf etishga undaydi.

Ijobiy o‘zaro bog‘liqlik, shuningdek, guruh ichida sog‘lom va konstruktiv raqobat muhitini yaratishga xizmat qiladi: har bir ishtirokchi o‘zining intellektual salohiyati va hissasini maksimal darajada ko‘rsatishga intiladi, biroq bu jarayon boshqalardan ustun kelishga emas, balki umumiy guruh muvaffaqiyatini ta’minlashga yo‘naltirilgan bo‘ladi. Ushbu prinsipning psixologik asosi o‘quvchilarning "ijtimoiy o‘zaro qaramlik" motivatsiyasiga tayanadi, ya’ni shaxsiy erishishlar guruh manfaatlari kontekstida qo‘llab-quvvatlanadi, e’tirof etiladi va munosib baholanadi. Bu esa o‘z navbatida, o‘quvchilarda muloqot madaniyatini shakllantiradi, ularni bir-birini tinglashga, o‘zgalar fikrini hurmat qilishga va umumiy maqsad yo‘lida shaxsiy

manfaatlarni uyg‘unlashtirishga o‘rgatadi. Natijada, an’anaviy darslardagi raqobatbardosh yakkalikdan farqli o‘laroq, hamkorlikda o‘qitishda "mening muvaffaqiyatim sening yutug‘ingga, sening yutug‘ing esa guruhimizning umumiy natijasiga bog‘liq" degan hayotiy va didaktik falsafa shakllanadi. Bu strategik yondashuv o‘quvchilarning nafaqat akademik bilimlarini boyitadi, balki ularda ijtimoiy moslashuvchanlik, liderlik va jamoada ishlash kabi hayotiy muhim kompetensiyalarni ham tizimli ravishda rivojlantiradi.

Ikkinchi muhim komponent shaxsiy mas’uliyat prinsipidir. Hamkorlikda o‘qitishning har bir ishtirokchisi o‘ziga yuklatilgan aniq vazifani sifatli bajarishga majburdir. Bu vazifa guruhning umumiy loyihasining uzviy qismi bo‘lib, uning bajarilishi butun guruh natijasiga bevosita ta’sir etadi. O‘quvchilar o‘zlashtirgan bilimlari va bajargan ishlarini guruh oldida hisobot sifatida taqdim etishlari shart, bu esa ularni passiv tinglovchilikdan faol ishtirokchilikka o‘tkazadi. Shaxsiy mas’uliyat o‘quvchilarda o‘z ishiga javobgarlik, vaqtni to‘g‘ri boshqarish va sifatli natija ishlab chiqarish kabi professional ko‘nikmalarni shakllantiradi. Shu bilan birga, guruh oldidagi hisobot mexanizmi o‘quvchilarni o‘z bilimlarini ravshan ifodalash, fikrlarini asoslab berish va tanqidiy baholashga o‘rgatadi.

Guruh tarkibini to‘g‘ri shakllantirish hamkorlikda o‘qitish texnologiyasining pedagogik samaradorligini va yakuniy natijasini belgilovchi eng muhim strategik omillardan biri hisoblanadi. Tadqiqotlar va amaliy tajribalar shuni ko‘rsatadiki, guruhning optimal hajmi odatda 3 tadan 5 tagacha ishtirokchidan iborat bo‘lishi maqsadga muvofiqdir; aynan shu sonlar oralig‘ida guruh ichidagi muloqot zichligi saqlanib qoladi va har bir o‘quvchining passiv kuzatuvchi bo‘lib qolmasdan, dars jarayonida faol ishtirok etishi to‘liq ta’minlanadi. Zamonaviy metodikaga ko‘ra, guruhlar heterogen, ya’ni tarkibi jihatidan turli bilim darajasiga, turlicha qiziqishlarga, xarakter xususiyatlariga va intellektual qobiliyatlarga ega bo‘lgan o‘quvchilardan

tashkil topishi tavsiya etiladi. Bunday tabaqalashgan tarkib o‘quv muhitida o‘ziga xos sinergik effekt yaratadi: o‘rta darajadagi o‘quvchilar kuchliroq tengdoshlari tomonidan ko‘rsatiladigan tushuntirishlar va metodik yordam orqali o‘z bilimlarini mustahkamlasa, nisbatan zaifroq o‘quvchilar guruhdagi umumiy intellektual harakatga qo‘shilish orqali o‘z yashirin salohiyatlarini ochish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Heterogen guruhlar o‘quvchilarda nafaqat akademik o‘sishni, balki ijtimoiy inklyuzivlik va bag‘rikenglik tuyg‘ularini ham tizimli ravishda shakllantiradi, chunki bunday muhitda har bir a’zo o‘zining individual xususiyatlari bilan guruhga o‘ziga xos qiymat va yangicha nuqtai nazar kiritadi. Masalan, tahliliy va mantiqiy fikrlashda ustun bo‘lgan o‘quvchilar muammoning nazariy asoslarini va umumiy yechim strategiyasini ishlab chiqsa, ijodiy yondashuvga moyil bo‘lgan ishtirokchilar original g‘oyalar, vizual materiallar yoki kreativ taqdimot shakllarini taklif etish orqali loyihani boyitadilar. Bu jarayon o‘quvchilarni jamiyatdagi rang-baranglikni, insonlar orasidagi tabiiy farqlarni qadrlashga va boshqalarning kuchli tomonlaridan umumiy maqsad yo‘lida unumli foydalanishga o‘rgatadi. Shunday qilib, to‘g‘ri tanlangan guruh tarkibi o‘quvchilarni yakkalanishdan qutqarib, ularni o‘zaro tajriba almashishga, kollektiv mas’uliyatni his qilishga va murakkab muammolarni jamoaviy intellekt yordamida hal qilishga tayyorlaydigan universal ta’lim maydoniga aylanadi.

Muloqot va hamkorlik jarayoni hamkorlikda o‘qitish texnologiyasining haqiqiy "yuragi" va harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi. Guruh ichidagi samarali va tizimli kommunikatsiya o‘quvchilarning o‘z fikrlarini erkin, cheklovlarsiz ifoda etishiga, bir-birlarini diqqat bilan tinglashga va har qanday ilmiy muammo ustida konstruktiv bahslashishga keng imkoniyatlar yaratadi. Bu murakkab interaktiv jarayonda o‘quvchilar shunchaki tayyor bilim almashish bilan cheklanib qolmay, balki muammolarni jamoaviy tahlil qilish, turli qarama-qarshi nuqtai nazarlarni yagona mantiqiy xulosaga keltirish (sintez qilish) va umumiy mas’uliyatli qaror qabul qilish

kabi hayotiy ko‘nikmalarni egallaydilar. Muloqot jarayonida o‘quvchilar faol tinglash, o‘zgalar qarashlariga nisbatan empatiya ko‘rsatish, aniqlashtiruvchi savollar berish va o‘z xulosalarini dalillar bilan asoslash kabi yuksak nutq madaniyati va argumentatsiya elementlarini jadal rivojlantiradilar. Shu bilan birga, guruh ichida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan kichik konfliktlarni hamjihatlikda hal qilish tajribasi o‘quvchilarga kelajakdagi professional faoliyatida va ijtimoiy hayotida g‘oyatda asqotadigan muzokara olib borish hamda murosaga kelish ko‘nikmalarini poydevor sifatida shakllantiradi. Hamkorlikda o‘qitish texnologiyasining tatbiq etilishi natijasida o‘qituvchining dars jarayonidagi an’anaviy roli ham tubdan va sifat jihatidan o‘zgarishga uchraydi. Agar an’anaviy pedagogikada o‘qituvchi yagona va mutlaq bilim beruvchi manba, axborotni avtoritar tarzda yetkazuvchi shaxs bo‘lsa, hamkorlikda o‘qitish muhitida u jarayonni tashkil etuvchi, maslahat beruvchi va yo‘naltiruvchi maxsus subyekt — fasilitator sifatida namoyon bo‘ladi. O‘qituvchi-fasilitator guruhlarni ilmiy asosda tuzadi, murakkab vazifalarni adolatli taqsimlaydi, har bir guruhdagi ish jarayonini uzluksiz monitoring qilib boradi va kognitiv turg‘unlik yuzaga kelgan paytda o‘quvchilarga tayyor javobni emas, balki yo‘naltiruvchi mantiqiy savollarni taqdim etadi. Uning asosiy vazifasi o‘quvchilarni o‘z-o‘zidan kashfiyotlar qilishga, mustaqil va tanqidiy xulosalar chiqarishga hamda guruh ichidagi ichki dinamikani mustaqil boshqarishga doimiy ravishda undashdan iboratdir. Fasilitator sifatida pedagog guruhlar o‘rtasidagi intellektual muvozanatni saqlaydi, turli sabablar bilan chetda qolayotgan passiv ishtirokchilarni jarayonga faol jalb etadi va samarasiz yoki maqsadsiz muloqotlarni to‘g‘ri yo‘nalishga soladi. Mazkur yangi rol o‘qituvchidan nafaqat yuqori darajadagi akademik tayyorgarlikni, balki nozik pedagogik mahorat, psixologik sezgirlik va jamoaviy psixologiyani boshqarish bo‘yicha professional kompetensiyalarni talab etadi.

Hamkorlikda o‘qitish texnologiyasining eng mashhur metodlari orasida Jigsaw

(Arra) usuli alohida o‘rin tutadi. Ushbu metodda murakkab mavzu bir necha qismga bo‘linadi va har bir guruh a’zosiga o‘ziga xos qism o‘rgatiladi. Keyin a’zolar “ekspert” guruhlariga bo‘linib, o‘z qismlarini chuqur o‘rganadi va yakunda asl guruhlariga qaytib, o‘rganilgan bilimlarni boshqalarga o‘rgatadi. Jigsaw usuli har bir o‘quvchining o‘qituvchi rolini o‘z zimmasiga olishini ta’minlab, bilimlarni faol tarzda uzatish ko‘nikmasini shakllantiradi. Ushbu metod guruh a’zolarini o‘zaro o‘zajonligiga majbur qiladi, chunki har kimning bilimlari umumiy rasmni to‘ldiradi.

STAD (Student Teams Achievement Divisions – Guruhli yutuqlar) modeli hamkorlikda o‘qitishning eng mukammal modellaridan biri bo‘lib, u individual mas’uliyat va guruhiy yutuqlarni yagona tizimda mahorat bilan birlashtiradi. Ushbu modelning o‘ziga xosligi shundaki, guruhning umumiy muvaffaqiyati har bir a’zoning shaxsiy o‘sishi va rivojlanish darajasiga tayanadi; ya’ni o‘quvchining joriy natijasi uning avvalgi ko‘rsatkichlari (oldingi testlar yoki topshiriqlar) bilan solishtiriladi va erishilgan ijobiy farq guruhning umumiy ballar jamg‘armasiga qo‘shiladi. Bunday adolatli baholash tizimi nafaqat bilimli o‘quvchilarni, balki pastroq o‘zlashtirayotgan ishtirokchilarni ham maksimal darajada rag‘batlantiradi, chunki har bir kishining kichik bo‘lsa-da erishgan ilgarilashi butun jamoa uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘ladi. STAD modeli o‘quvchilarni doimiy ravishda o‘z natijalarini yaxshilashga undash orqali guruh ichida sog‘lom va ijobiy raqobat muhitini yaratadi hamda kuchli o‘quvchilarni o‘z tengdoshlariga chin dildan yordam berishga, ularning bilimini oshirishga chinakam motivatsiya beradi. “Birgalikda o‘rganish” (Learning Together) usuli esa hamkorlikda o‘qitishning yanada jamoaviy shakli bo‘lib, u guruhga bitta umumiy murakkab topshiriq yoki muammoni hal etish vazifasi berilishiga asoslanadi. Bu metodda o‘quvchilar yagona jamoaviy loyiha ustida ishlaydilar va jarayon yakunida butun guruh nomidan yagona mahsulot yoki yechimni taqdim etadilar. Mazkur yondashuv real hayotdagi professional jamoaviy loyihalar ish faoliyatini aniq

taqlid qilib, o‘quvchilarda vaqtni to‘g‘ri boshqarish (time management), resurslarni oqilona taqsimlash, vazifalarni iqtidorga qarab bo‘lishib olish va umumiy strategik maqsad sari birgalikda harakat qilish kabi hayotiy ko‘nikmalarni shakllantiradi. Loyiha natijasi shaxsiy emas, balki guruhning umumiy intellektual va amaliy mehnati mahsuli sifatida baholanganligi sababli, o‘quvchilar o‘rtasidagi hamjihatlik ruhi yanada mustahkamlanadi hamda "birimiz hammamiz uchun, hammamiz birimiz uchun" tamoyili o‘quv jarayonining bosh mezoniga aylanadi.

Hamkorlikda o‘qitish texnologiyasi o‘quvchilarda nafaqat akademik, balki ijtimoiy-emotsional ko‘nikmalarni ham rivojlantiradi. Guruh ichida turli xil fikrlar to‘qnashuvi tanqidiy fikrlashni kuchaytiradi, chunki o‘quvchilar o‘z pozitsiyalarini asoslab, boshqa nuqtai nazarlarni tahlil qiladi. Jamoaviy ishlay olish ko‘nikmasi kelajakdagi professional faoliyatda muhim ahamiyatga ega bo‘lib, korporativ muhitda samarali ishlashga tayyorlaydi. Nutq madaniyati va muloqot ko‘nikmalari guruh muhokamalarida shakllanib, o‘quvchilarni erkin fikr bildirishga, faol tinglashga va konstruktiv bahslashishga o‘rgatadi.

Texnologiyaning samaradorligini oshirish uchun aniq mezonlar ishlab chiqilishi zarur. Guruh ishining sifati, har bir a’zoning ishtiroki, umumiy loyiha natijasi va individual hisobotlar asosida baholash o‘tkaziladi. O‘qituvchi jarayon davomida guruh dinamikasini kuzatib, kerakli tuzatishlar kiritadi. Texnologiyani muvaffaqiyatli joriy etish uchun o‘qituvchilar maxsus treninglardan o‘tishi, guruhlarni to‘g‘ri tuzish va jarayonni doimiy monitoring qilish muhimdir.

Xulosa qilib aytganda, hamkorlikda o‘qitish texnologiyasi zamonaviy ta’limning eng samarali metodikasidir. O‘zaro bog‘liqlik, shaxsiy mas’uliyat, heterogen guruhlar, samarali muloqot va o‘qituvchining fasilitator roli asosida ishlab chiqilgan ushbu tizim o‘quvchilarni XXI asr talablariga javob beradigan har tomonlama rivojlangan shaxs

sifatida tarbiyalaydi. Jigsaw, STAD va “Birgalikda o‘rganish” kabi metodlar orqali amalga oshiriladigan hamkorlik ta’limi bilim o‘rgatishdan tashqari, jamoaviy ish ko‘nikmalari, mas’uliyat va ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Texnologiyaning to‘g‘ri qo‘llanilishi ta’lim sifatini tubdan oshirib, o‘quvchilarni nafaqat akademik, balki hayotiy muvaffaqiyatga tayyorlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Rasulova Z. D. (2021). Hamkorlik texnologiyasiga asoslangan ta'lim jarayonini tashkil etish. *CyberLeninka*. https://cyberleninka.ru/article/n/hamkorlik-texnologiyasiga-asoslangan-ta-lim-jarayonini-tashkil-etish
2. Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (1999). Making cooperative learning work: Theory into practice. *Theory into Practice*, 38(2), 67-73. https://doi.org/10.1080/00405849909543834
3. Kholmatov, Sh. (2023). Ta'lim jarayonida hamkorlikda o'qitish texnologiyasining o'rni. *Jizzax davlat pedagogika universiteti ilmiy jurnali*, 2(4), 45-52. https://jdpu.uz/talim-jarayonida-hamkorlikda-%D0%BEqitish-texnalogiyasining-%D0%BErni/
4. Rasulova, Z. D. (2021). Hamkorlikda o'qitish jarayonlarini tadqiq etishda texnologiyaning mazmun-mohiyati. *CyberLeninka*. https://cyberleninka.ru/article/n/hamkorlikda-o-qitish-jarayonlarini-tadqiq-etishda-texnologiyaning-mazmun-mohyatini
5. Slavin, R. E. (1995). *Cooperative learning: Theory, research, and practice* (2nd ed.). Allyn & Bacon.
6. Tolipova, D. (2024). Ta'limda hamkorlik o'qitish texnologiyasining metodik asoslari. *Ilmiy anjumanlar*, 5(6), 78-

85. https://ilmiyanjumanlar.uz/uploads/conferences/0056/56_i_20241128_164109_1.7.pdf

7. Xo'jayev, A. (2023). Hamkorlikda o'qitish texnologiyalari. *TIIAME ilmiy jurnali*. https://staff.tiiame.uz/storage/users/167/presentations/7cn8svyZuc3GGdQqUE93tZk1Ktvt4iY7XnTHSGKu.pdf

8. Xudoyberdiyeva, M. (2022). Hamkorlikda o'qitish texnologiyasidan foydalanib ta'lim sifatini oshirish. *Pedagoglar jurnali*, 1(3), 34-41. https://pedagoglar.org/01/article/download/1295/1180/2286